

FELICJA BIAŁĘCKA (Warszawa), ELŻBIETA JASIEWICZ (Poznań)

CERAMIKA WCZESNOŚREDNIOWIECZNA ZE STANOWISKA 4 W BISKUPINIE

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie wczesnośredniowiecznej ceramiki naczyniowej uzyskanej w wyniku wieloletnich wykopalisk na terenie półwyspu biskupińskiego, oznaczonym jako stanowisko 4. Materiał będący przedmiotem opracowania pochodzi z badań prowadzonych w latach 1934 - 1956. Ceramika z badań przedwojennych została omówiona przez J. Kostrzewskiego¹ i Z. Rajewskiego². Wzmianki o materiale z wykopalisk powojennych można znaleźć we wstępnych sprawozdaniach z badań w poszczególnych sezonach³. Przedstawione niżej opracowanie zostało przygotowane w latach 1956 - 1958 i było przeznaczone do druku w planowanym wówczas IV tomie sprawozdań biskupińskich jako podsumowanie informacji uzyskanych na stanowisku 4 o wczesnośredniowiecznej wytwórczości garncarskiej. Mimo upływu znacznego już czasu od zakończenia badań wykopaliskowych w Biskupinie oraz licznych niedostatków tego opracowania wynikłych ze złego stanu zachowania zabytków oraz enigmatycznej dokumentacji w momencie jego podjęcia, zdecydowano się na jego publikację, uznając potrzebę uzupełnienia obrazu ceramiki wczesnośredniowiecznej z terenu Wielkopolski. Okaże się ono użyteczne, gdy odpowiedni stan zaawansowania badań nad ceramiką tego regionu pozwoli na postulowane przez W. Hensla szersze ich wykorzystanie do wyznaczania zasięgów niektórych zjawisk⁴.

¹ J. Kostrzewski, *Osada bagienna w Biskupinie w pow. Żnińskim. Tymczasowe sprawozdanie Instytutu Prehistorycznego za lata 1934 - 35*, Poznań 1936; tenże, *Osada bagienna w Biskupinie w pow. żnińskim*, Przegląd Archeologiczny, t. V, 1935 - 36, z. 2 - 3, s. 138.

² Z. Rajewski, *Gród staropolski na półwyspie jeziora biskupińskiego w pow. żnińskim*, w: *Gród prasłowiański w Biskupinie pow. Żnin*, Sprawozdanie z badań w latach 1936 i 1937 z uwzględnieniem wyników z lat 1934 i 1935. Praca zbiorowa pod red. J. Kostrzewskiego, Poznań 1938, s. 68 - 72.

³ Zob. na przykład W. Szafranski, *Sprawozdanie z terenowych badań archeologicznych w Biskupinie pow. Żnin na stanowisku 4 (półwysp) w roku 1955*, Spr. Arch. t. V, 1959, s. 113 - 126; tenże, *Sprawozdanie z badań archeologicznych na półwyspie biskupińskim w 1957 r.*, Spr. Arch. t. VII, 1959, s. 71 - 73.

⁴ W. Hensel, *Z badań nad polską ceramiką wczesnośredniowieczną*, Spr. Arch. t. II, 1956, s. 160 - 167.

Materiał zabytkowy będący podstawą naszego opracowania zachował się bardzo nierównomiernie. Zbiory z badań przedwojennych dotrwały w stanie znacznie zdekompletowanym, podobnie jak dotycząca ich dokumentacja. Materiały z badań prowadzonych w latach 1941 - 1942 nie zachowały się niemal, a te które pozostały nie są udokumentowane. Powojennym materiałom również nie zawsze towarzyszy odpowiednia dokumentacja. Ceramika wczesnośredniowieczna z terenu półwyspu pochodzi nie tylko z I i II warstwy uznanych za wczesnośredniowieczne, lecz również z lużyckich warstw III, IV, a nawet V i VI. W obrębie warstwy, w której wydzielono 5 warstewek mechanicznych dla uściślenia chronologii, nie zaobserwowano prawidłowości w zaleganiu na niższym poziomie form, które można by uznać za starsze. Podobnie miała się rzecz z rozrzutem ceramiki w poziomie. Badania materiału z wykopalisk przedwojennych wykazały, że fragmenty tych samych naczyń były rozrzucone w najbardziej odległych od siebie częściach półwyspu, o czym przekonano się w kilkudziesięciu przypadkach⁵. W momencie podejmowania opracowania stan zachowania ceramiki był wyjątkowo zły. Składała się ona z bardzo drobnych przeważnie ułamków, co utrudniało prawidłową ocenę sposobu jej wykonania. Również dokumentacja dostępna autorkom była niepełna, co musiało znaleźć odbicie w niewielkiej wartości informacyjnej tego opracowania, opartego na mało rozbudowanym kwestionariuszu.

Dla uzyskania obrazu wytwórczości garncarskiej ze stanowiska 4 na podstawie 295 skrzynek o rozmiarach 45 × 30 × 12 cm wypełnionych po brzegi skorupami, spośród których około 60% miało wymiary 1 × 2 lub 2 × 2, przyjęto metodę rysowania niemal wszystkich ułamków den oraz przybrzeżnych ułamków naczyń. W przypadku ostatnich, rysowano wszystkie, które udało się odpowiednio usytuować, przymierzając do używanego w takich razach szablonu średnic. Z będącego do dyspozycji materiału udało się zrekonstruować 6 całkowitych profili naczyń. W pozostałych przypadkach brakowało niestety ściślejszej korelacji między uławkami brzegów, brzuśców i den naczyń, co wydatnie obniża wiarygodność ocen dotyczących techniki wykonania tych naczyń. Spośród 33 458 skorup wytypowanych do analizy pod względem morfologiczno-technologicznym (ok. 40% wszystkich fragmentów) 4147 pochodzi z przybrzeżnych części naczyń, 2206 z części przydennych i den, a 27 105 fragmentów — z brzuśców. Te ostatnie uwzględniono w analizie jedynie jako materiał uzupełniający. Fragmenty dwóch pierwszych kategorii, z których większość narysowano, podzielono na grupy morfologiczno-technologiczne, opierając się na niezbyt pewnych niestety kryteriach. Niezwykle trudno bowiem jest wyróżnić precyzyjnie cechy technologiczne w grupie starszej ceramiki wczesnośredniowiecznej. W pełni podzielamy w tym przedmiocie opinie Z. Rajewskiego i W. i Z. Szafrąnskich w odniesieniu do ceramiki z Biskupina⁶,

⁵ Z. Rajewski, *Gród staropolski...*

⁶ Ibidem, s. 71; W. Szafrąnski, *Sprawozdanie z badań...*, s. 71 - 76; Z. Szafrąńska, *Z badań nad garncarstwem wiejskim w Biskupinie*, w: *Polskie Badania Archeologiczne t. VI*, Wrocław 1961, s. 145 - 225.

L. Gabałówny do ceramiki z Radziejowa⁷ czy E. Dąbrowskiego w odniesieniu do wczesnej ceramiki z Połupina⁸. Badacze ci są zdania, że w bardzo licznych przypadkach stwierdzenie udziału koła garncarskiego w procesie wykańczania naczyń jest niemożliwe. Całkowicie potwierdza to analiza naszego materiału.

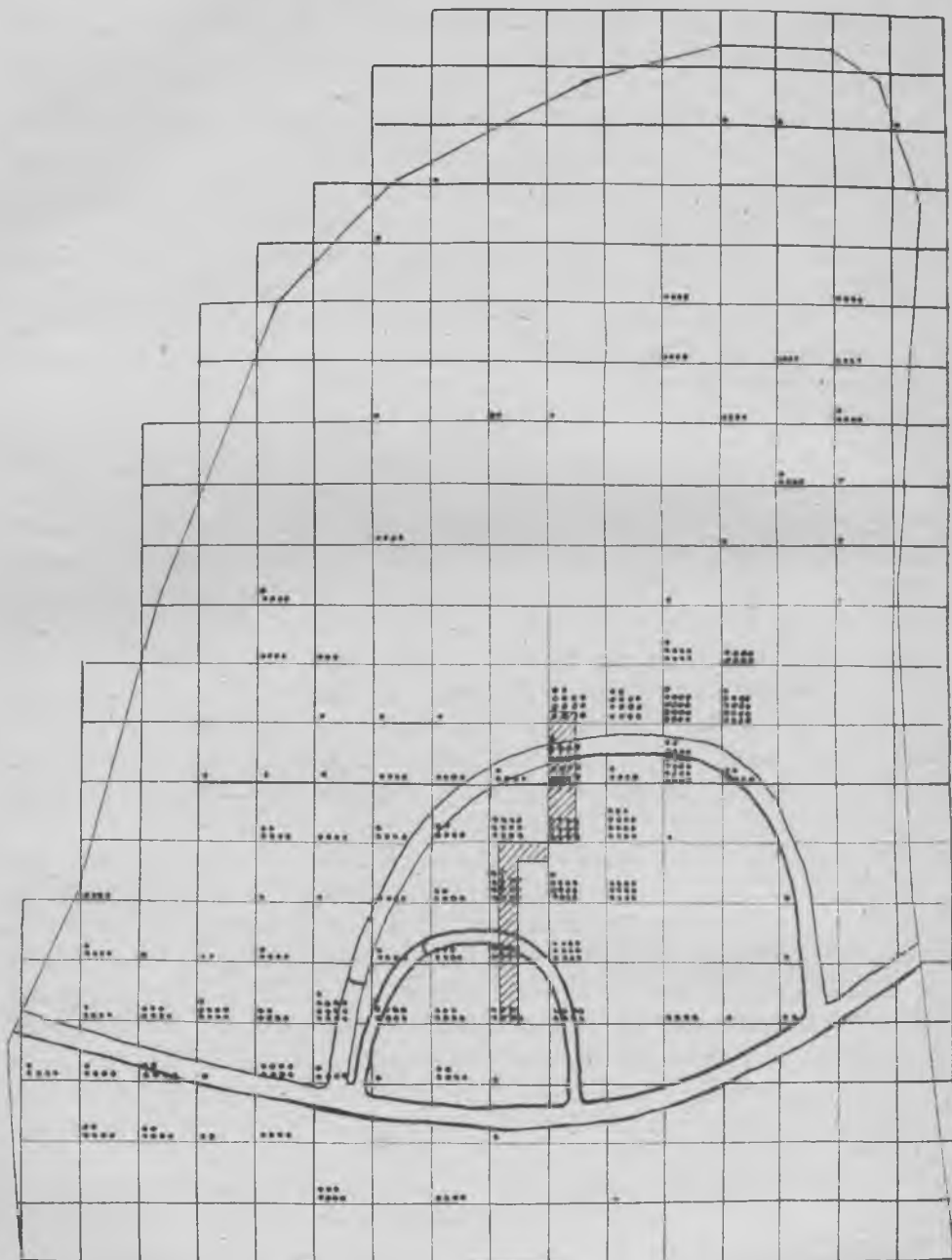
Opierając się na obserwacji poziomych ciągów, rodzaju domieszki schudzającej, sposobu wygładzania oraz ukształtowania brzegów naczyń, uznano 25% fragmentów przybrzeżnych za pochodzące z naczyń wykonanych bez użycia koła garncarskiego, 61% fragmentów za pochodzące z naczyń obtaczanych przynajmniej 2 - 3 cm poniżej krawędzi lub do załomu, a 14% za należące do naczyń obtaczanych na całej powierzchni. Spośród 2206 den i przydennych części naczyń, 229 uznano za należące do naczyń obtaczanych całkowicie (10,38%). Zbieżność proporcji liczby fragmentów przybrzeżnych i przydennych uznanych za należące do naczyń obtaczanych całkowicie w stosunku do pozostałych pozwala przypuszczać, że nasza ocena ich przynależności do tej grupy technologicznej jest zbliżona do prawidłowej. Fragmenty brzuśców wyłączone z analizy ilościowej. Wprawdzie niektórzy badacze uwzględniają je w porównaniach statystycznych frekwencji fragmentów naczyń lepionych bez użycia koła, obtaczanych górą i obtaczanych całkowicie, może to jednak prowadzić do zafałszowania rzeczywistych proporcji, przy pozorach ścisłości stosowanej procedury, którą zdaje się sugerować wprowadzenie porównań statystycznych. Wszystkie analizowane fragmenty uporządkowane według miejsca znalezienia oraz cech technologicznych wpisano do tabel, które posłużyły jako podstawa naniesienia znalezisk ceramiki wczesnośredniowiecznej na siatkę arów półwyspu biskupińskiego (ryc. 1). Na siatkę arów naniesiono osobno fragmenty przybrzeżne naczyń całkowicie obtaczanych, uznane za najpewniej wydzielone (ryc. 2), oraz części przydenne i dna pozbawione śladów kontaktu z kołem garncarskim (ryc. 3). Próbowano w ten sposób prześledzić ewentualne zasięgi starszego i młodszego osadnictwa wczesnośredniowiecznego na półwyspie, odpowiadających zlokalizowanym tu przez Z. Rajewskiego i W. Szafrąńskiego osiedlom. Hipotetyczny przebieg ich wałów zaznaczono za W. Szafrąńskim⁹ na rycinach 1, 2, 3. Analizując te ostatnie widzimy, że znaleziska ceramiki skupiają się w największej ilości w tej części półwyspu, gdzie zlokalizowano gród trwający zdaniem Z. Rajewskiego od VIII lub IX do X w.¹⁰ oraz współczesne mu podgrodzie. Widoczne

⁷ L. Gabałówna, A. Nowakowski, *Wczesnośredniowieczna osada na stanowisku 5 w Radziejowie*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna nr 11, 1961, s. 233 - 296.

⁸ E. Dąbrowski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Połupinie pow. Krosno Odrzańskie*, Materiały Komisji Archeologicznej, t. II, Zielona Góra 1965, s. 58 - 71.

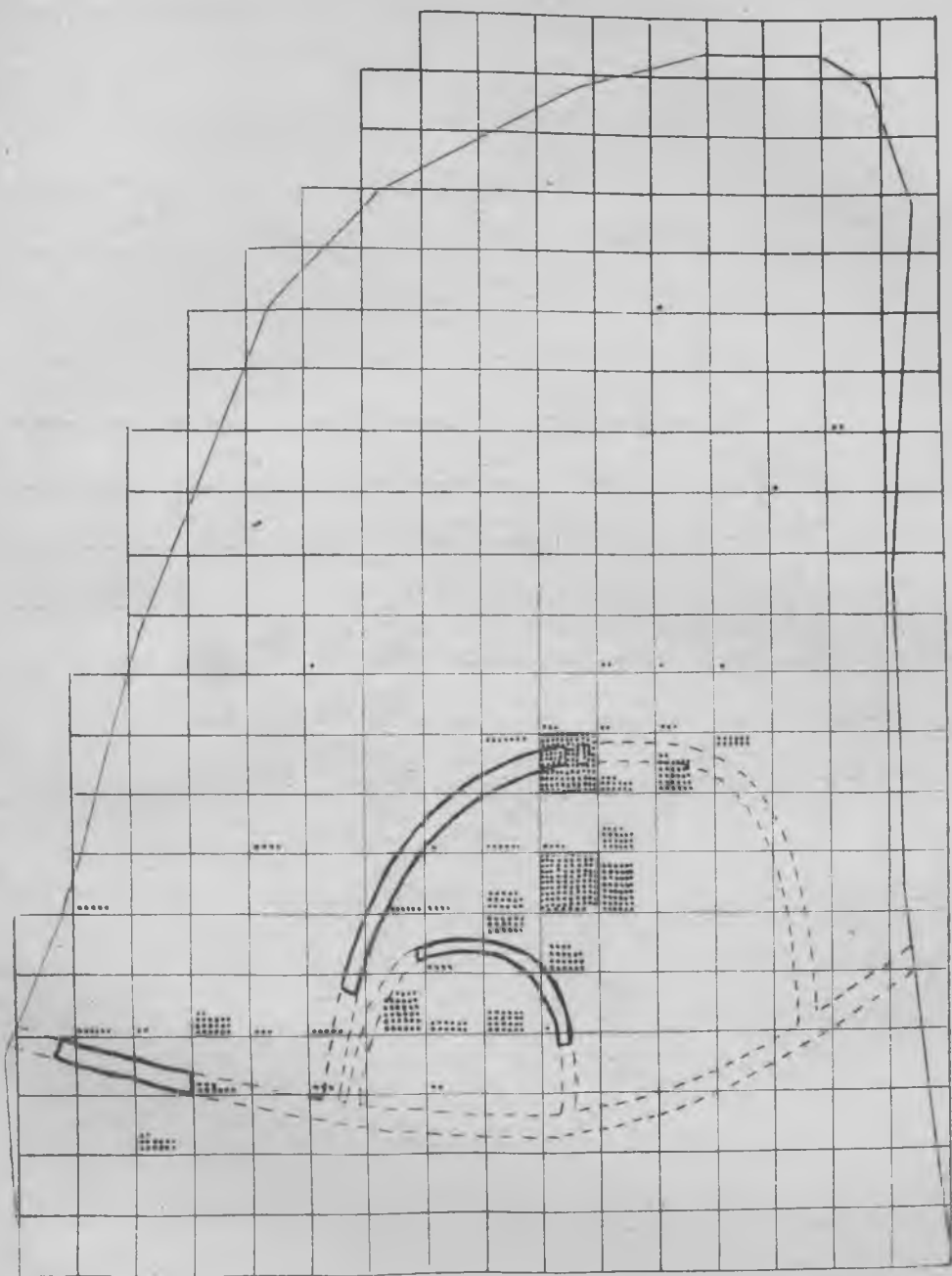
⁹ W. Szafrąński, *Sprawozdanie z badań wczesnośredniowiecznego wału gródka z X - XI w. w Biskupinie pow. Żnin stan. 4 w 1956 r.*, Spr. Arch. t. VI, 1957, s. 82 - 89.

¹⁰ Por. Z. Rajewski, *Wczesnośredniowieczne ośrodki wiejskie w świetle dotychczasowego stanu badań*, w: *Pierwsza Sesja Archeologiczna IHKM PAN, Warszawa 4 V - 8 V 1955*, Warszawa 1957, s. 299 - 318.

Ryc. 1. Rozrzut znalezisk ceramiki wczesnośredniowiecznej na stanowisku 4 w Biskupinie.
 . - 1 - 10; .. - 10 - 50; ... - 50 - 100; Każdy dodatkowy punkt ponad ... oznacza 300 fragmentów

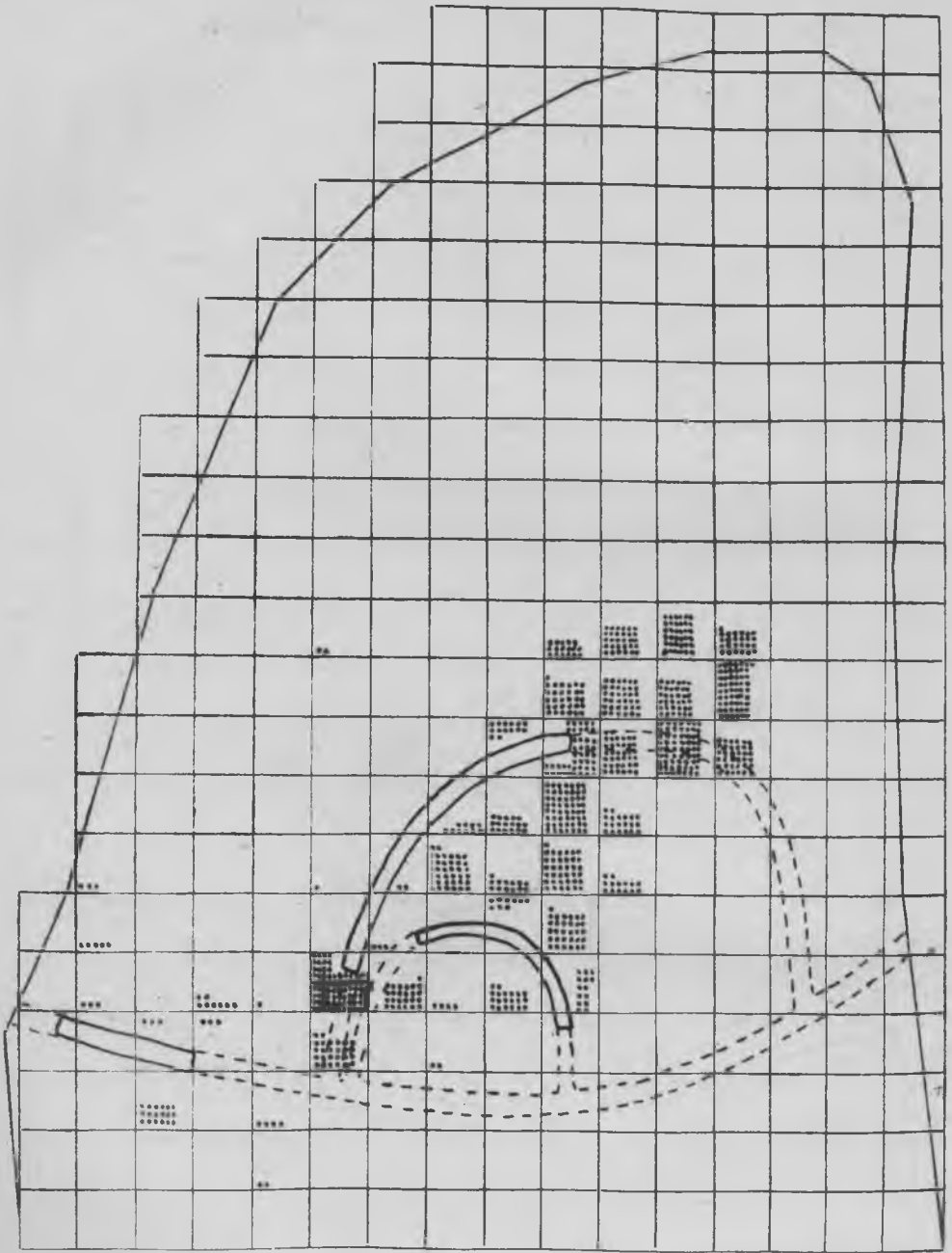
Fig. 1. Dispersion des trouvailles céramiques du haut moyen âge dans le secteur 4 à Biskupin.

Ryc. 2. Biskupin stan. 4. Rozrzut fragmentów przybrzeżnych naczyń całkowicie obtaczanych.

— 1 fragment

Fig. 2. Biskupin, secteur 4. Dispersion des fragments de rebords des vases entièrement tournés.

Ryc. 3. Biskupin stan. 4. Rozrzut fragmentów den naczyń bez śladów obtaczania.

— 2 fragmenty

Fig. 3. Biskupin, secteur 4. Dispersion des fragments de fonds des vases ne portant aucune trace de tournage.

jest tu skupienie zarówno ceramiki całkowicie obtaczanej, jak też nie noszącej śladów zetknięcia z kołem garncarskim.

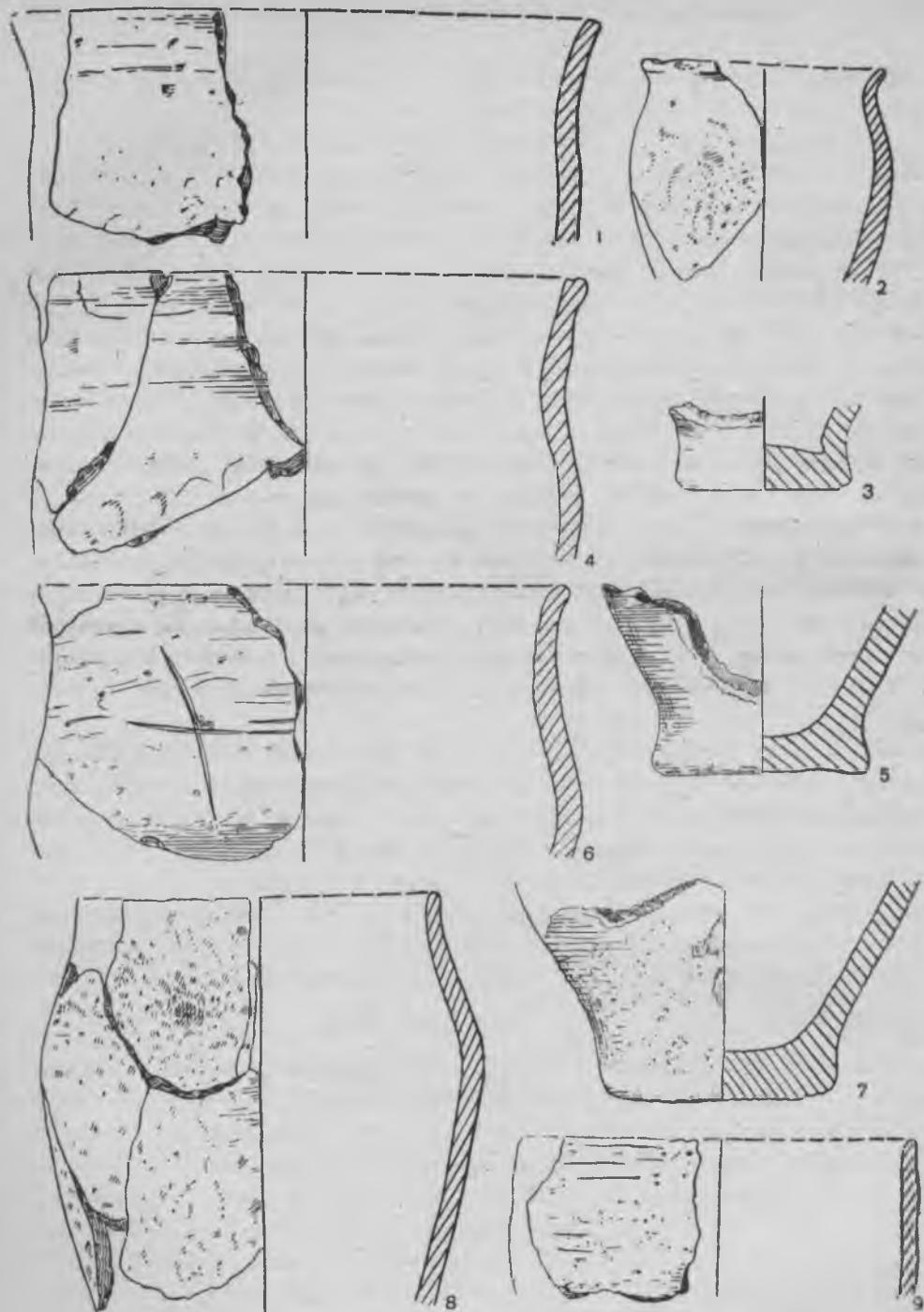
Na obszarze, gdzie zlokalizowano młodszy gródek, określane przez Z. Rajewskiego jako siedziba „grododzierzcy”, sytuacja kształtuje się podobnie. Przy mniejszym nasyceniu tego obszaru ceramiką, występuje tu również materiał pierwszego i drugiego rodzaju. Ponieważ powojenne opracowanie podsumowujące badania grodu łużyckiego na półwyspie biskupińskim¹¹ nie zostało wyposażone w plan ilustrujący przebieg wykopów badawczych, jak też nie udało się znaleźć takiego planu wśród odpowiednich archiwaliów, brakuje nam źródła informacji, w jakim stopniu nasze rozrzuty ceramiki wynikają ze stopnia przebadania rozmaitych partii półwyspu. Wobec braku czytelnego układu stratygraficznego, do którego można by odnieść nasz materiał, bądź zespołów które by pozwoliły na jego datowanie względne, nasze opracowanie trzeba uznać jedynie za przyczynek uzupełniający katalog wczesnośredniowiecznych wytworów garncarskich z terenu Wielkopolski. Charakterystykę ceramiki ze stanowiska 4 potraktowano zatem jako niezbędny komentarz do załączonego materiału ilustracyjnego. Opisano ją po sklasyfikowaniu na cztery grupy na podstawie własności, jakie udało się stwierdzić w trakcie analizy. Wobec przemieszania analizowanego materiału w poziomie i w pionie zrezygnowano z dokonywania szczegółowych podziałów typologicznych.

Do dwóch pierwszych grup zaliczono przeważnie nieornamentowane naczynia nieobtaczane lub może obtaczane przykrawędnie, o formach słabo profilowanych lub jajowatych. Za przynależne do grupy III uznano naczynia obtaczane górami, przekrawędnie, a najczęściej do okolic załomu, zwykle bogato ornamentowane, wielokierunkowo i często nieregularnie. Do grupy IV zakwalifikowano naczynia obtaczane silnie formująco, ornamentowane najczęściej poziomymi pasami linii falistej lub nakłuc „grzebykowych” w miejscu wyodrębnienia brzegu lub szyjki, a poniżej obwiedzione żłobkami dookólnymi.

Grupa I

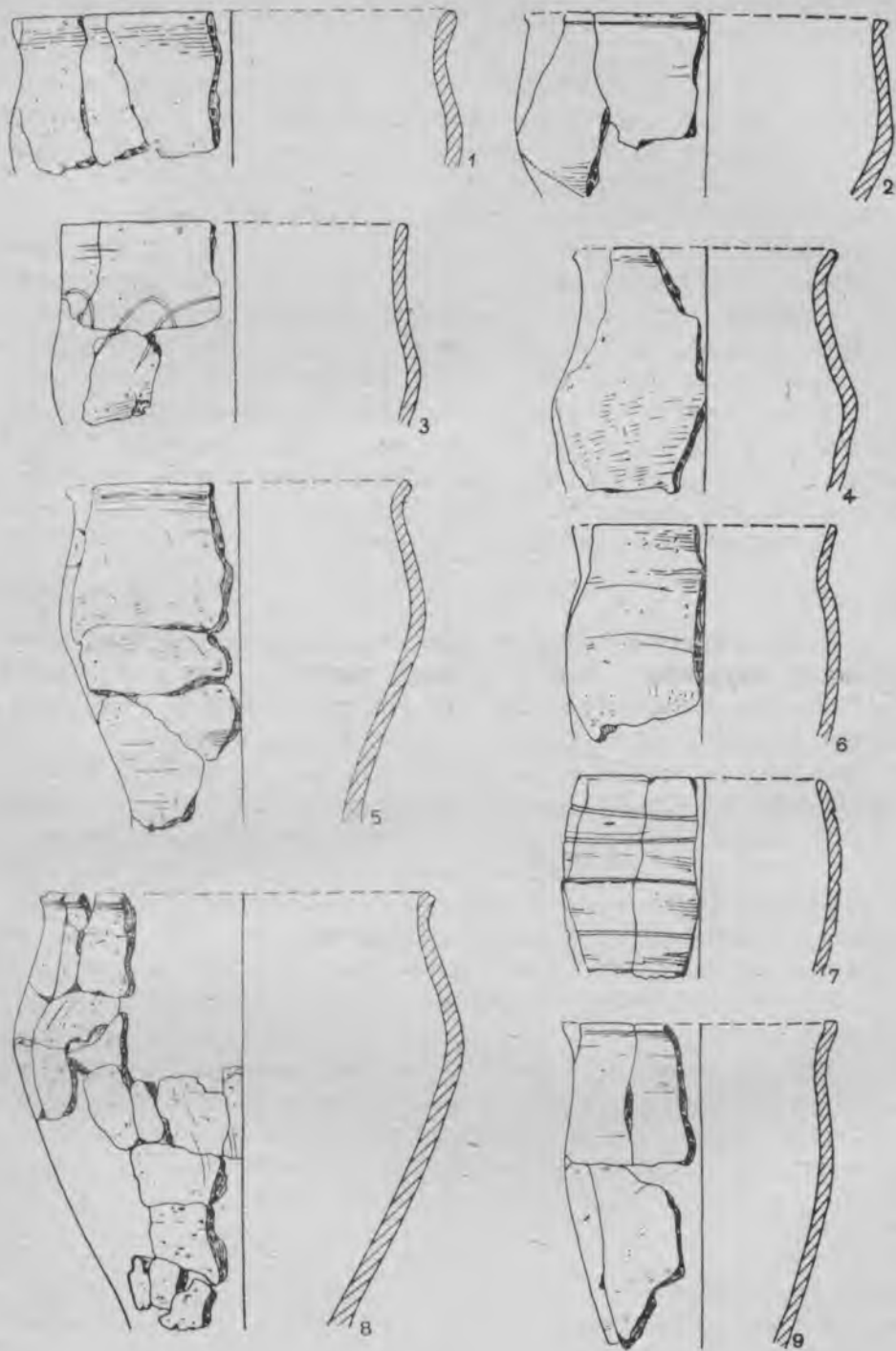
Wśród nieornamentowanych fragmentów uznanych za pochodzące z naczyń wykonanych bez użycia koła garncarskiego najliczniej reprezentowane są formy górami słabo profilowane (ryc. 4,5) z wylewem lekko wychylonym na zewnątrz lub prawie prostym, zaokrąglonym lub nieco nieraz zgrubiałym na krawędzi, dołem zwężone, z grubymi, niewielkimi w stosunku do średnicy wylewu dnami. Dna te są płaskie i często wyodrębnione. Grubość ścianek mieści się w przedziale 0,6 - 1,5 cm, a grubość den dochodzi do 2 cm. Domieszka schudzająca w glinie jest najczęściej mieszaniną średnioziarnistego (1 - 1,5 mm), w niektórych przypadkach również gruboziarnistego (1,5 - 3 mm) tłucznia. Przełom skorup jest trójwarstwowy, rzadziej dwuwarstwowy, barwa gliny jest

¹¹ Por. *III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w pow. znińskim za lata 1938 - 39 i 1946 - 48*, Poznań 1950.

Ryc. 4. Biskupin stan. 4. Ceramika ręcznie lepiona (grupy I). Ok. 1/2 w.n.

Fig. 4. Biskupin, secteur 4. Céramique façonnée à la main (groupe I). Env. 1/2 de la taille naturelle.

Ryc. 5. Biskupin stan. 4. Ceramika ręcznie lepiona (1, 4, 5?, 6?) i przykrawędnie obtaczana. Ok. 1/4 w.n.

Fig. 5. Biskupin, secteur 4. Céramique façonnée à la main (1, 4, 5?, 6?) et ayant le rebord tourné. Env. 1/4 de la taille naturelle.

zróznicowana, na powierzchni płamista w odcieniach od szaro-beżowego do czarniawego. W przełomie skorup bardzo często widoczne są ślady łączenia wałków, z których wylepiono naczynie. Stopień staranności wygładzania tych naczyń jest zróznicowany.

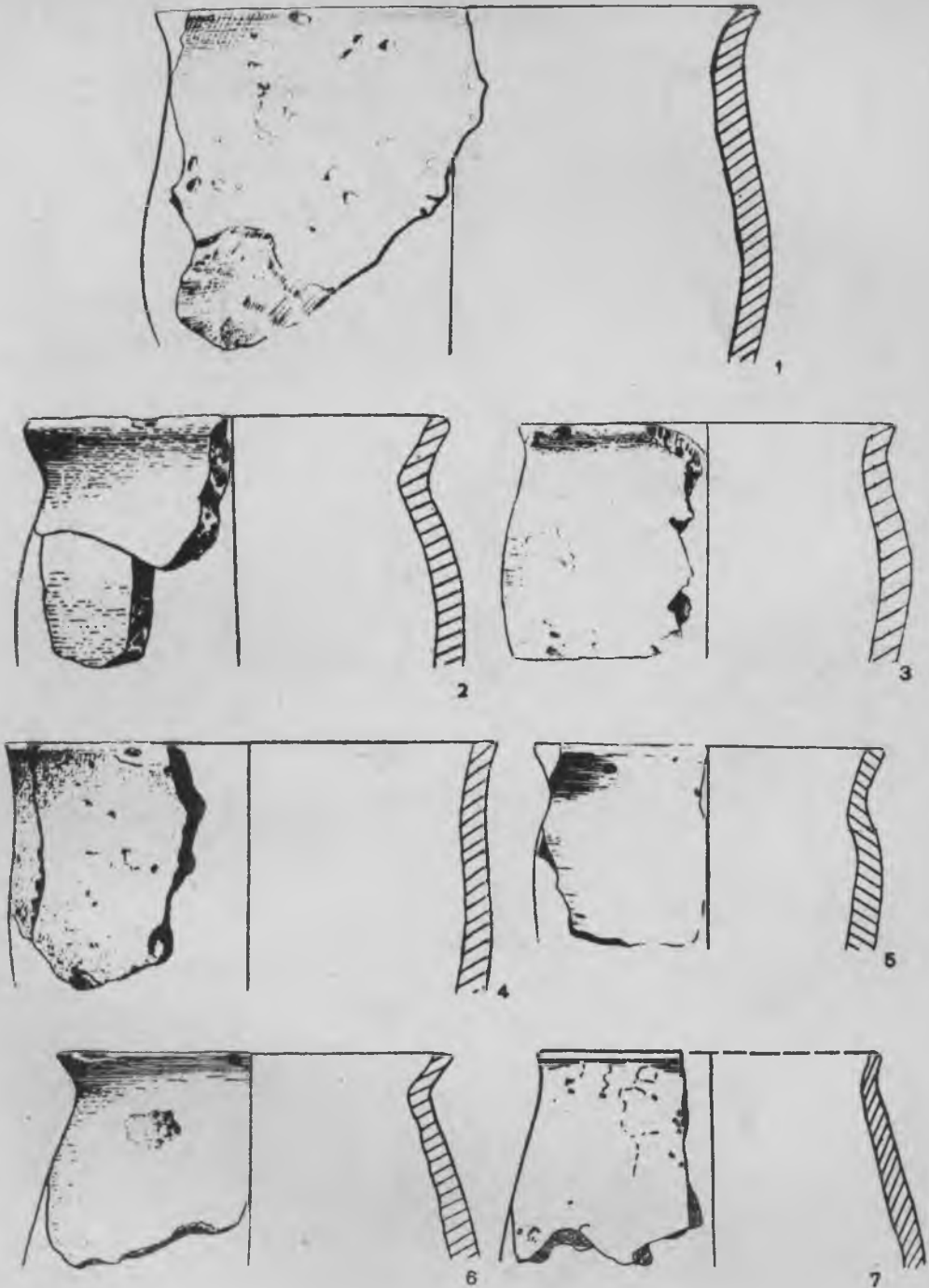
Obok częstych przypadków, gdy obserwujemy ślady gładzenia wielokierunkowego, które nie zdołały zatrzeć nierówności pozostałych po ugniataniu (zwłaszcza w przydennych partiach naczyń) zdarzają się niekiedy skorupy naczyń starannie wygładzonych, wewnątrz wielokierunkowo, z zewnątrz przeważnie poziomo. Obok skorup o powierzchni popękanej wokół grubych ziaren domieszki, zdarzają się fragmenty naczyń o gładkiej, równej powierzchni. Obok fragmentów o nieregularnej, nierównej krawędzi, obserwujemy tu ułamki przybrzeżne z krawędzią bardzo regularną. Cechami wspólnymi naczyń należących do tej grupy są: nieznaczne tylko wychylenie wylewu, słabe profilowanie brzuśca, trójwarstwowy najczęściej przełom skorup oraz znaczna liczba śladów sposobów formowania tych naczyń.

Grupa II

Naczynia zaliczane do niej są również z reguły nieornamentowane, w wyjątkowych przypadkach mają w górnych partiach nieregularny i jakby niedokończony ornament wykonany patykiem (ryc. 8 - 2,4,8), a w kilku przypadkach narzędziem grzebykowatym — (ryc. 8 - 7,9). Brzuśce tych naczyń są często znacznie profilowane, a wylewy wychylone na zewnątrz, z krawędziami płasko lub skośnie ściętymi bądź zaokrąglonymi. Nieraz wylewy są lekko wyodrębnione w miejscu, gdzie widać ślady przykrawędniego obtaczania (ryc. 6 — 2,5,7, ryc. 7 — 6). Grubość ścianek mieści się w przedziale 0,5 - 1 cm. Domieszka schudzająca w glinie składa się z średnioziarnistego (1 - 1,5 mm), rzadziej drobnoziarnistego tłuczni z dodatkiem piasku. Przełom skorup jest dwuwarstwowy, powierzchnia naczyń często bywa starannie gładzona, jej barwa jest zróznicowana, podobnie jak u naczyń grupy I. Ślady gładzenia powierzchni bywają wielokierunkowe, chociaż niekiedy są wyłącznie poziome, zwłaszcza z zewnątrz. Na części wylewów widoczne są na krawędzi i 1 - 2 cm poniżej niej, ślady poziomego gładzenia lub obtaczania. Naczynia zaliczone do II grupy ze względu na podobieństwo formy, domieszki, rodzaju przełomu skorup oraz sposobu gładzenia nie dadzą się w sposób pewny podzielić na wykonane wyłącznie ręcznie i obtaczane przykrawędnie.

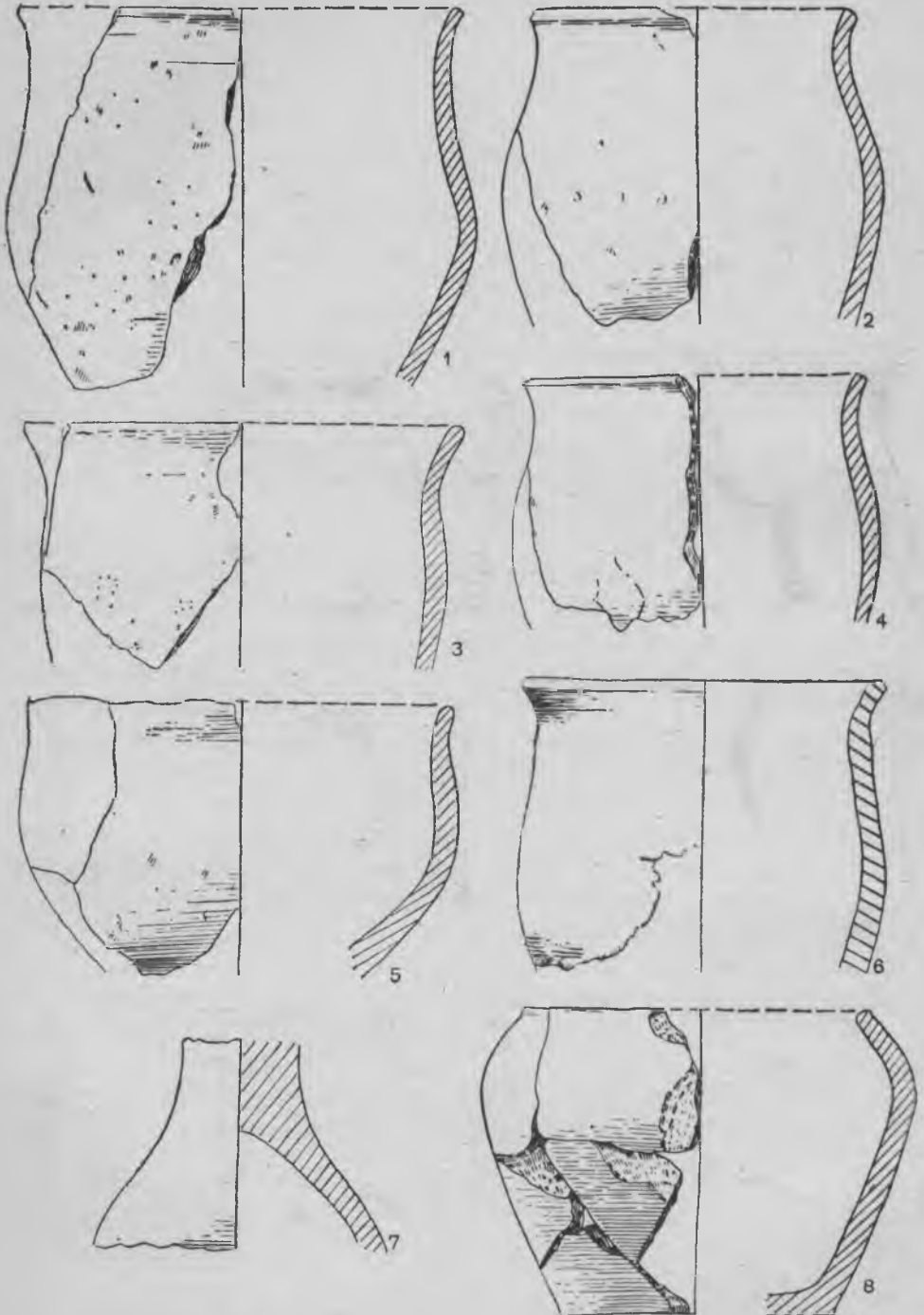
Grupa III

Do grupy tej zaliczono: a) naczynia dwustożkowate posiadające załom na 2/3 lub 3/4 wysokości (ryc. 9, ryc. 10 - 6, 7) oraz b) naczynia bez załomu z brzuścem zaokrąglonym (ryc. 10). Wszystkie naczynia tej grupy są ornamentowane najczęściej powyżej załomu. Ornament składa się z bardzo zróznicowanych kompozycji poziomych, pionowych i krzyżujących się pasm pojedynczych albo wielokrotnych linii prostych lub falistych oraz pasm nakłueć wykonanych kilkuzębnyim narzędziem. W kilku przypadkach dochodzi do

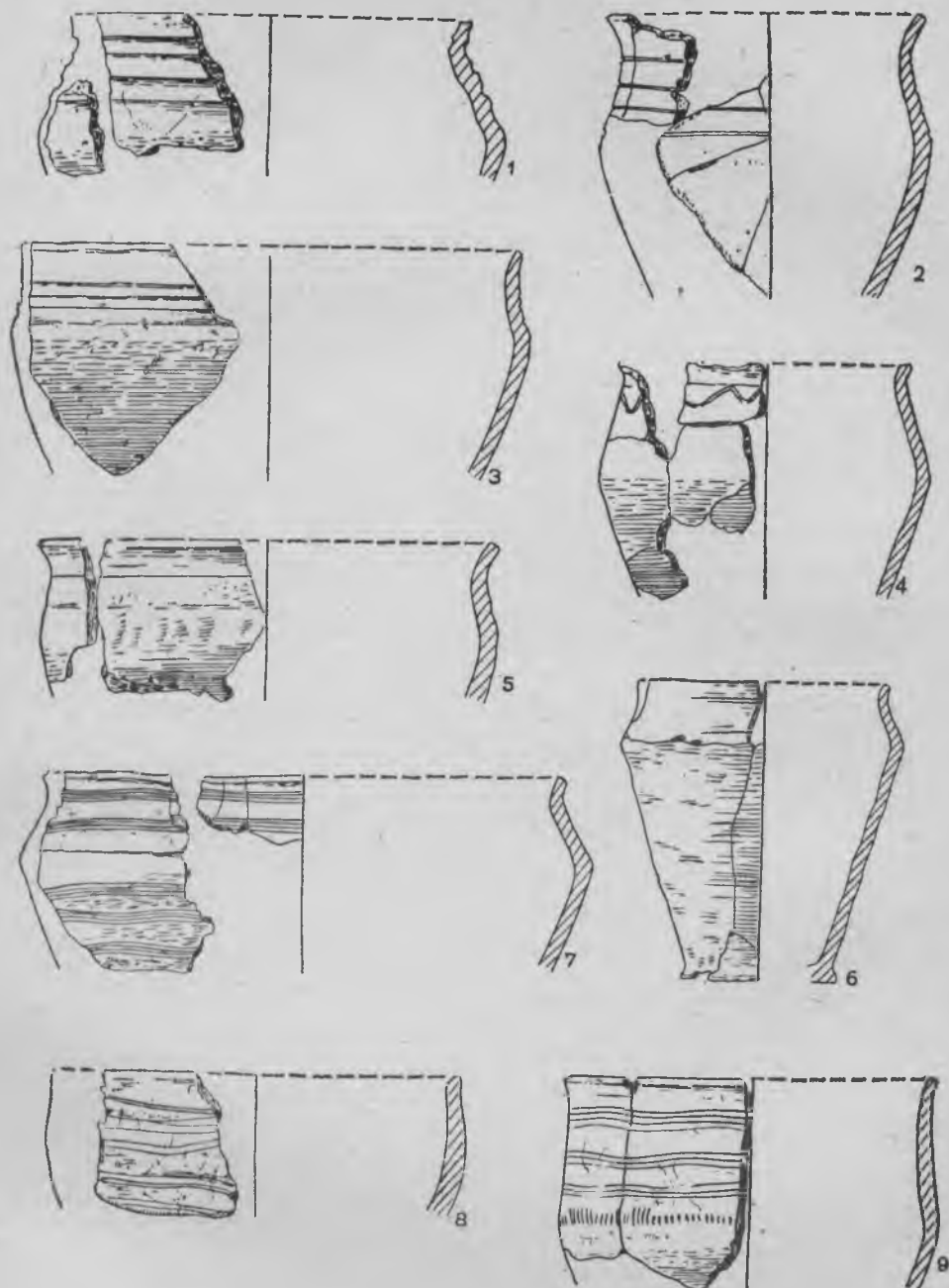
Ryc. 6. Biskupin stan. 4. Ceramika ręcznie lepiona (1, 3, 4) i przykrawędnie obtaczana.
Ok. 1/2 w.n.

Fig. 6. Biskupin, secteur 4. Céramique façonnée à la main (1, 3, 4) et ayant le rebord
tourné. Env. 1/2 de la taille naturelle.

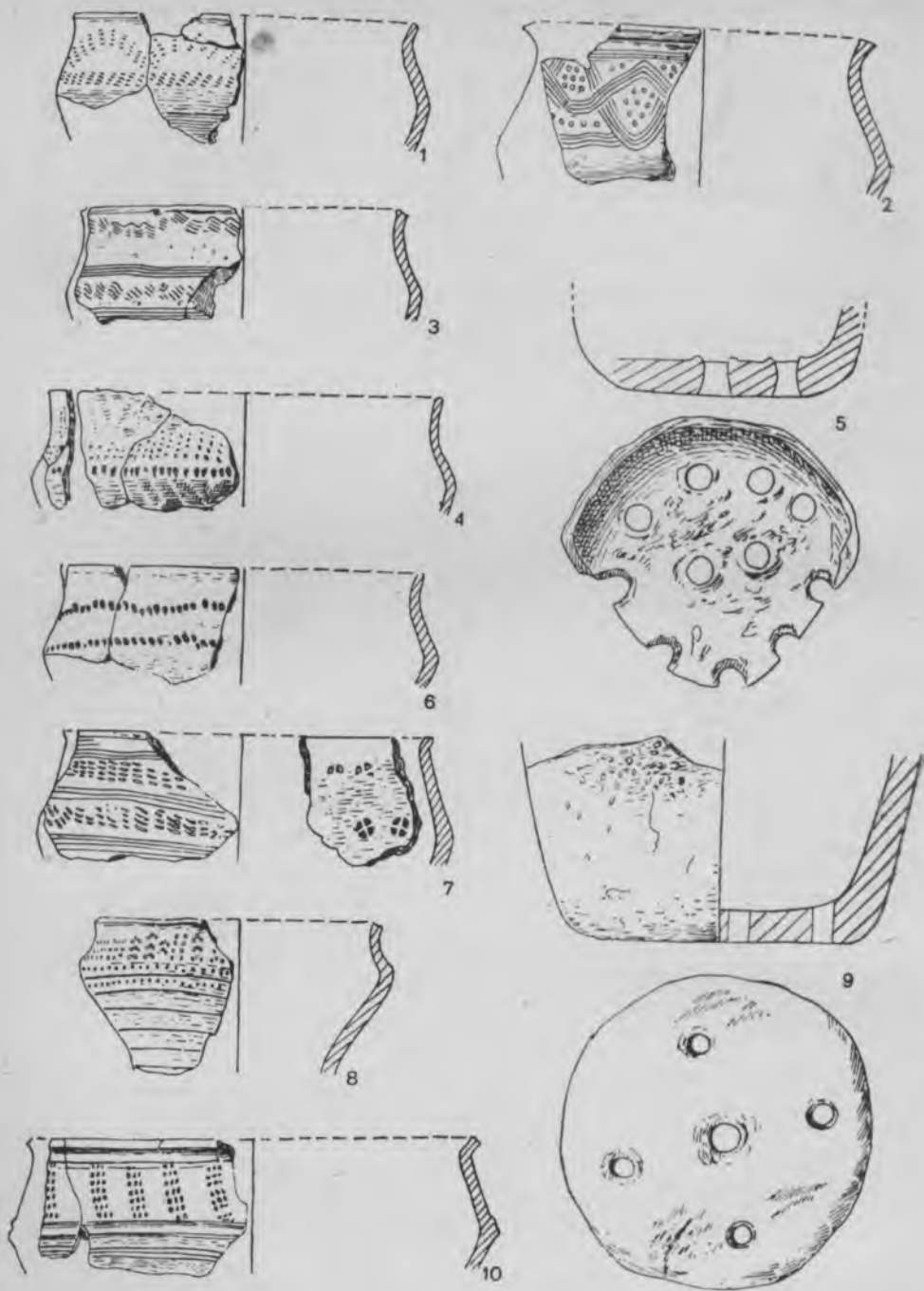
Ryc. 7. Biskupin stan. 4. Ceramika przykrawędnie obtaczana (grupy II) ok. 1/2 w.n.

Fig. 7. Biskupin, secteur 4. Céramique à rebords tournés (groupe II)
Env. 1/2 de la taille naturelle.

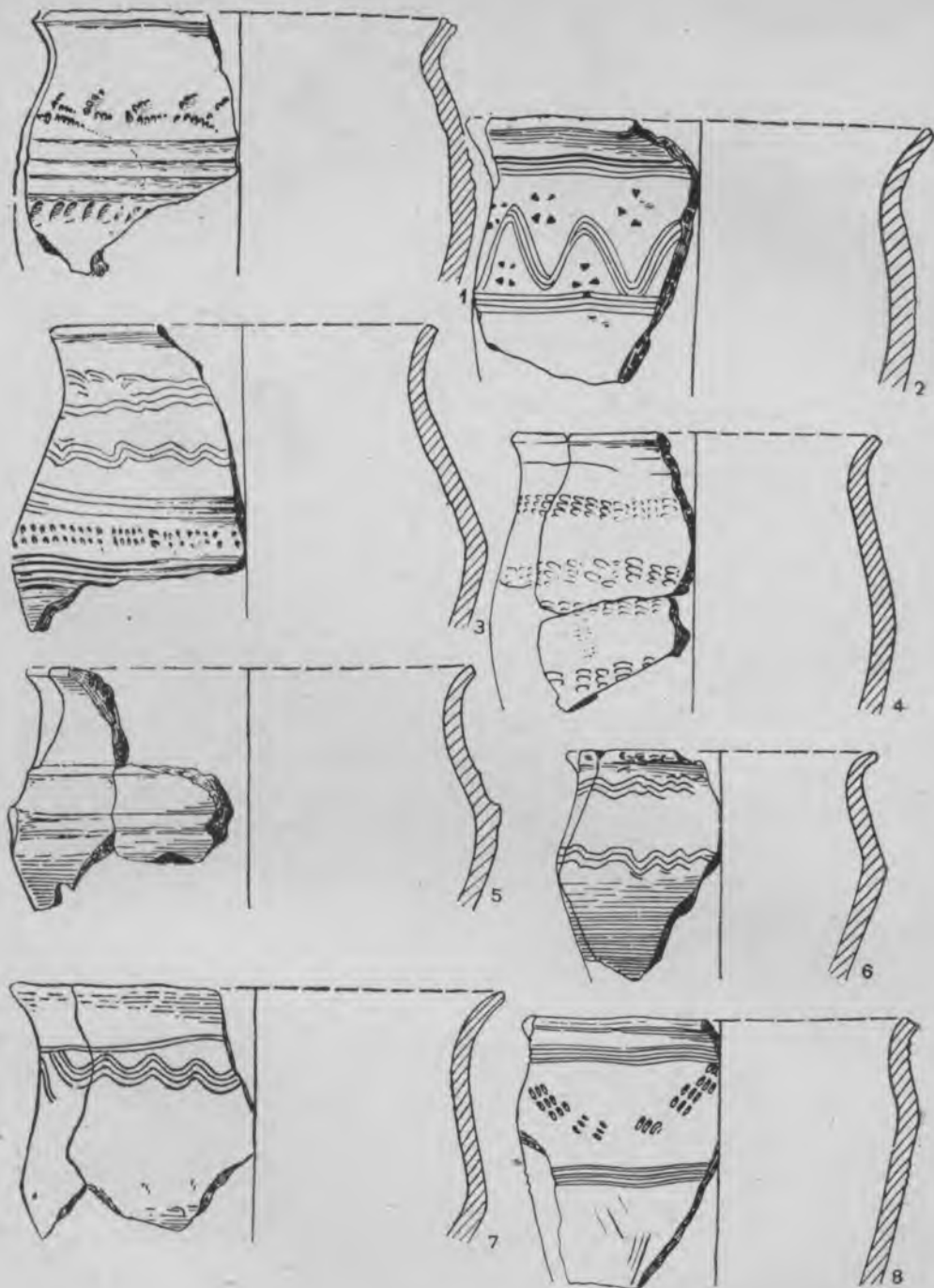
Ryc. 8. Biskupin stan. 4. Ceramika przykrawędnie obtaczana grupy II. (2, 3, 5, 8, 9 i górą obtaczana (grupy III). Ok. 1/4 w.n.

Fig. 8. Biskupin, secteur 4. Céramique à rebords tournés du groupe II (2, 3, 5, 8, 9) et celle aux parties supérieures tournées (groupe III). Env. 1/4 de la taille naturelle.

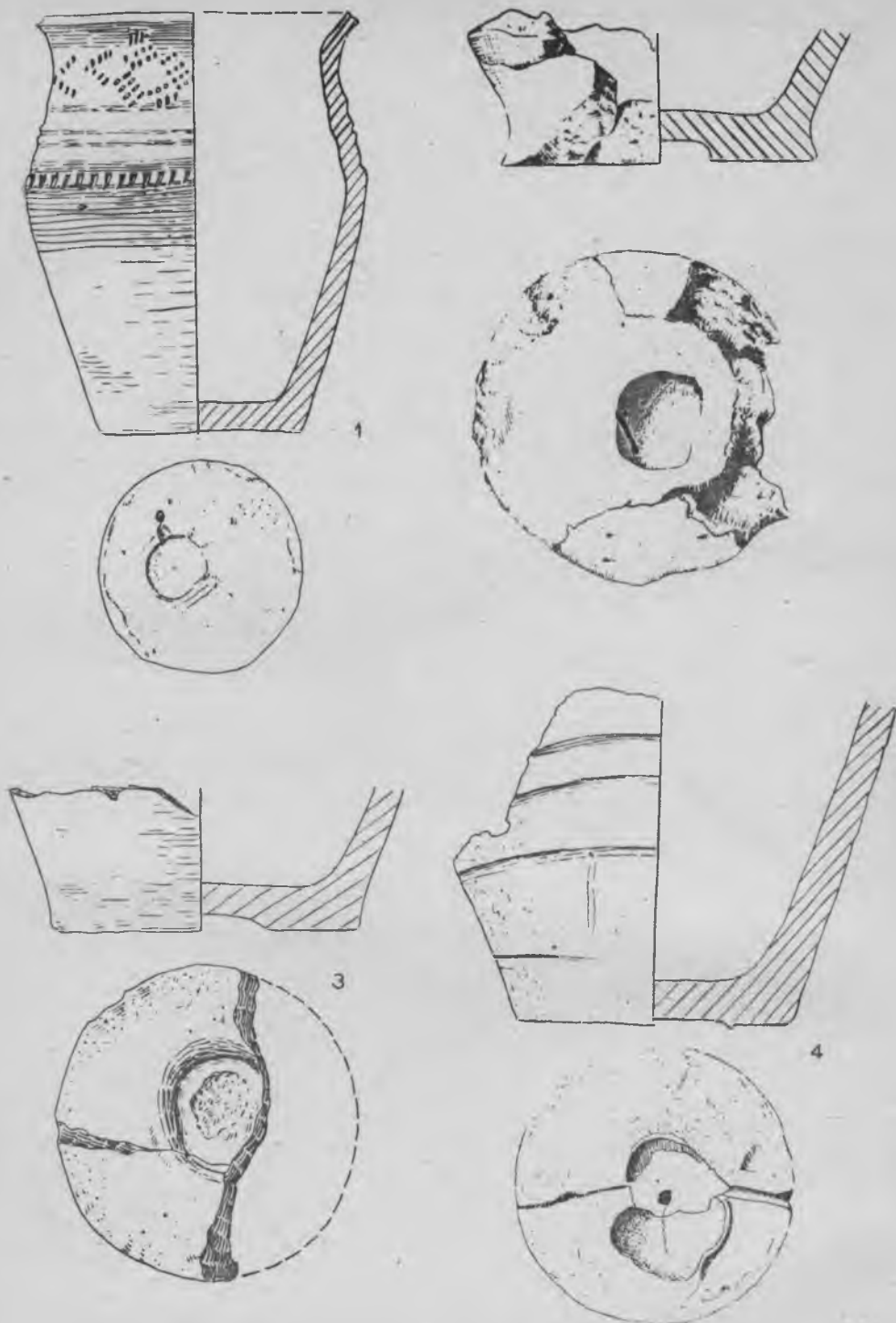
Ryc. 9. Biskupin stan. 4. Ceramika górą obtaczana (grupy III). Ok. 1/4 w.n. Dna naczyń sitowatych (5, 9) — ok. 1/2 w.n.

Fig. 9. Biskupin, secteur 4. Céramique aux parties supérieures tournées (groupe III) Env. 1/4 de la taille naturelle. Fonds de vases criblifomes (5, 9) — env. 1/2 de la taille naturelle.

Ryc. 10. Biskupin stan. 4. Ceramika górą obtaczana (grupy III) ok. 1/2 w.n.

Fig. 10. Biskupin, secteur 4. Céramique aux parties supérieures tournées (groupe III) — env. 1/2 de la taille naturelle.

Ryc. 11. Biskupin stan. 4. Ceramika obtaczana grupy III. Ok. 1/2 w.n.

Fig. 11. Biskupin, secteur 4. Céramique façonnée au tour du groupe III. Env. 1/2 de la taille naturelle.

tych kompozycji ornament wykonany stempelkiem lub listwa plastyczna na ledwo zaznaczonym załomie brzuśca (ryc. 10 - 5). Grubość ścianek oraz ukształtowanie krawędzi naczyń tej grupy jest zróżnicowane. Obok krawędzi zaokrąglonych oraz skośnie ściętych występują również krawędzie językowato zwężone. Domieszka schudzająca składa się przeważnie z drobnoziarnistego tłucznia z piaskiem, niekiedy z dodatkiem średnioziarnistego tłucznia. Przełom skorup jest najczęściej dwuwarstwowy, barwa powierzchni zróżnicowana, chociaż bywa także jednolicie czarniawa. Na przestrzeni od krawędzi do załomu lub nieco niżej, czasem tylko przy brzegu, widoczne są na ich powierzchni ślady obtaczania, którym nierzadko towarzyszą widoczne poniżej ślady wielokierunkowego gładzenia. Z tą grupą naczyń należy zapewne kojarzyć większość spośród licznych w naszym materiale den ze śladami (z reguły wklęsłymi) przymocowania do dna koła garncarskiego. Naczynia tej grupy są w materiale ze stanowiska 4 najliczniejsze, o czym wzmiankuje Z. Rajewski w odniesieniu do ceramiki z badań przedwojennych¹².

Grupa IV

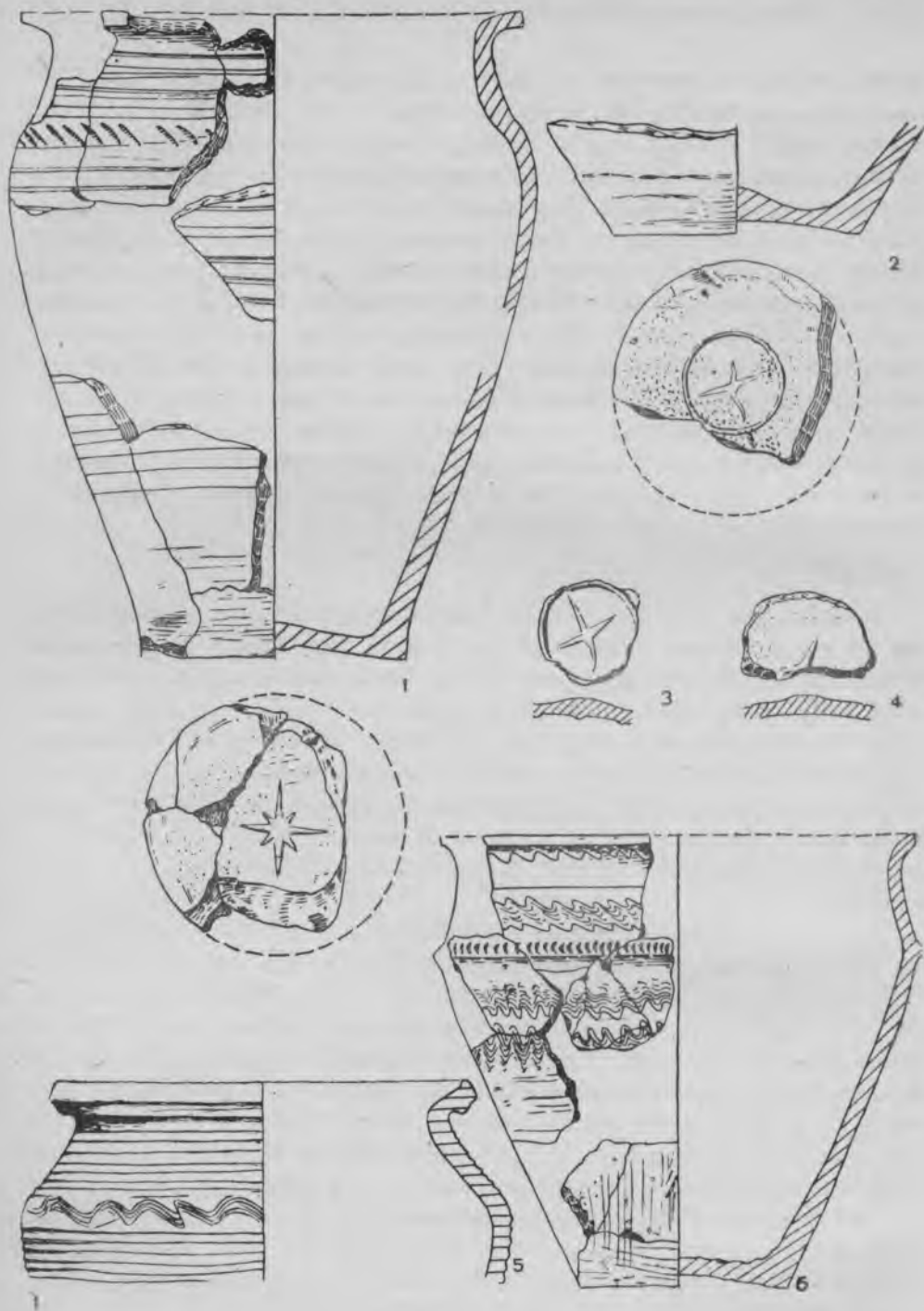
Zróżnicowanie form naczyń całkowicie formująco obtaczanych zaliczonych do tej grupy ilustrują rysunki 12, 13. Ścianki tych naczyń są przeważnie cieńsze niż w ceramice z grup poprzednich. Domieszka schudzająca składa się z reguły z drobnoziarnistego (ok. 1 mm) tłucznia z dużą ilością drobnego piasku. Przełom skorup jest najczęściej jednolity, chociaż bywa również dwuwarstwowy. Powierzchnia naczyń jest przeważnie starannie gładzona, a barwa naczyń jednolicie czarniawa lub szarawa. Dna naczyń tej grupy, płaskie lub wklęsłe, mają kształt regularny i od wewnątrz widoczne ślady spiralnych ciągów pozostałych po obtaczaniu. Spośród 65 fragmentów środków den 5 posiada znak garncarski (ryc. 12).

Naczyniami, których nie włączono do żadnej z wymienionych wyżej grup są pucharki gliniane, których obecność poświadczą 19 fragmentów przydennych (ryc. 14). Wnosząc ze sposobu ich wygładzenia, rodzaju domieszki schudzającej oraz rodzaju przełomu skorup trzeba je uznać za najbardziej odpowiadające grupie III. Nie mieszczą się również w wydzielonych przez nas grupach talerze gliniane, których 8 fragmentów znaleziono na stanowisku 4 (ryc. 14). Mają one zgrubiałe, nierówne krawędzie. Grubość ich ścianek wynosi 1,6 - 1,9 cm, a domieszkę schudzającą stanowi drobnoziarnisty tłuczeń. Powierzchnia ich jest nierówna, barwy jasnobezowej i szarawej, a przełom jednolity.

Osobno wymieniść trzeba fragment dwustożkowego naczynia obtaczanego i zdobionego powyżej załomu ornamentem czterech poziomych żłobków (ryc. 8 - 1). Przypomina ono znane z Bonikowa wczesne naczynia obtaczane, znalezione tam w zespołach z ceramiką ręcznie lepioną¹³.

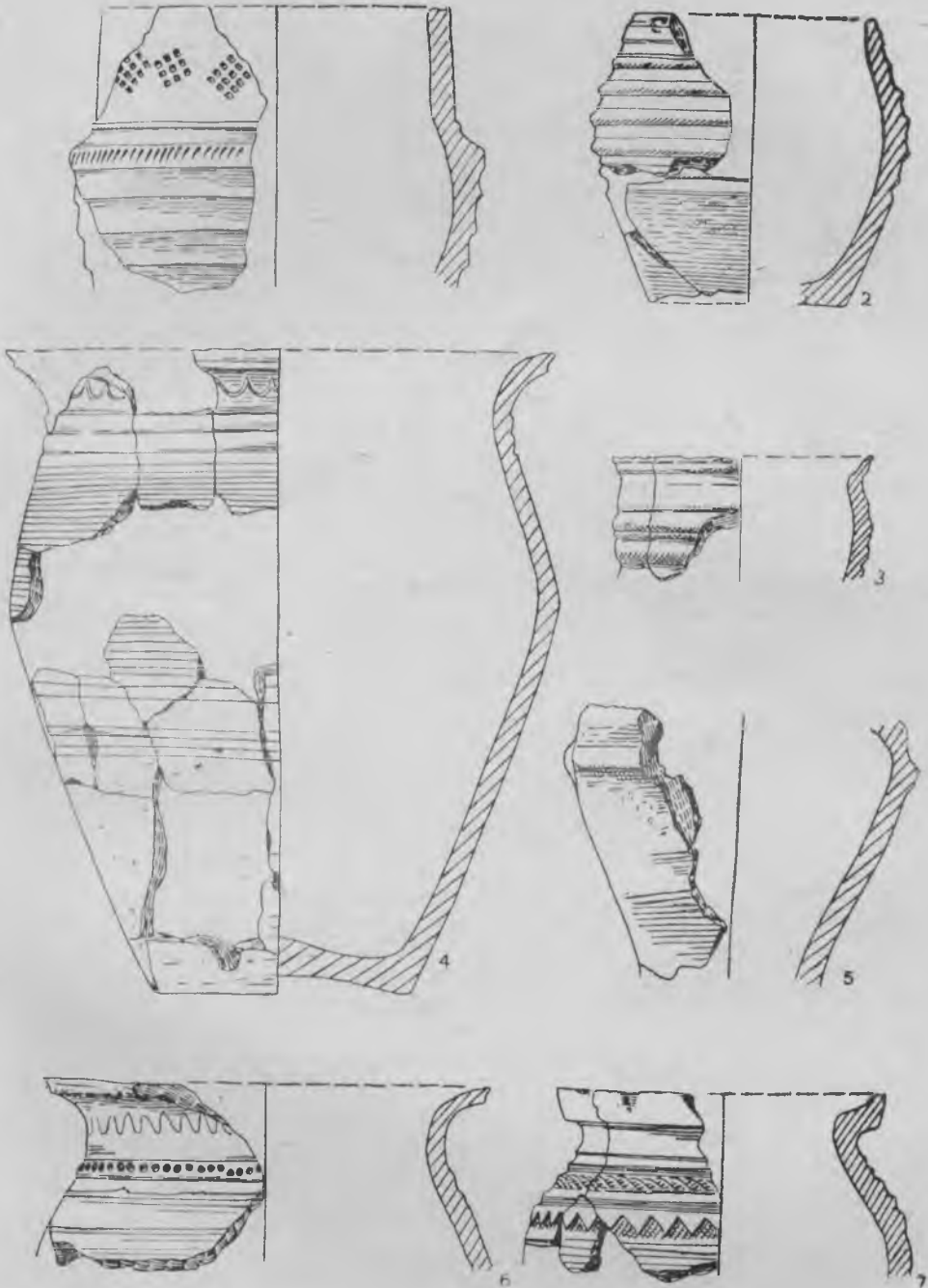
¹² Z. Rajewski, *Gród staropolski...*

¹³ Z. Hołowińska, *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Bonikowie w pow. kościańskim. Wyniki badań z lat 1951 - 53*, Poznań 1956; por. też E. Petersen, *Der Burgwall von Kleinitz Kr. Grünberg. Ein vorläufiger Bericht*, Altschlesien t. 7, z. 1 1937, s. 65, 67.

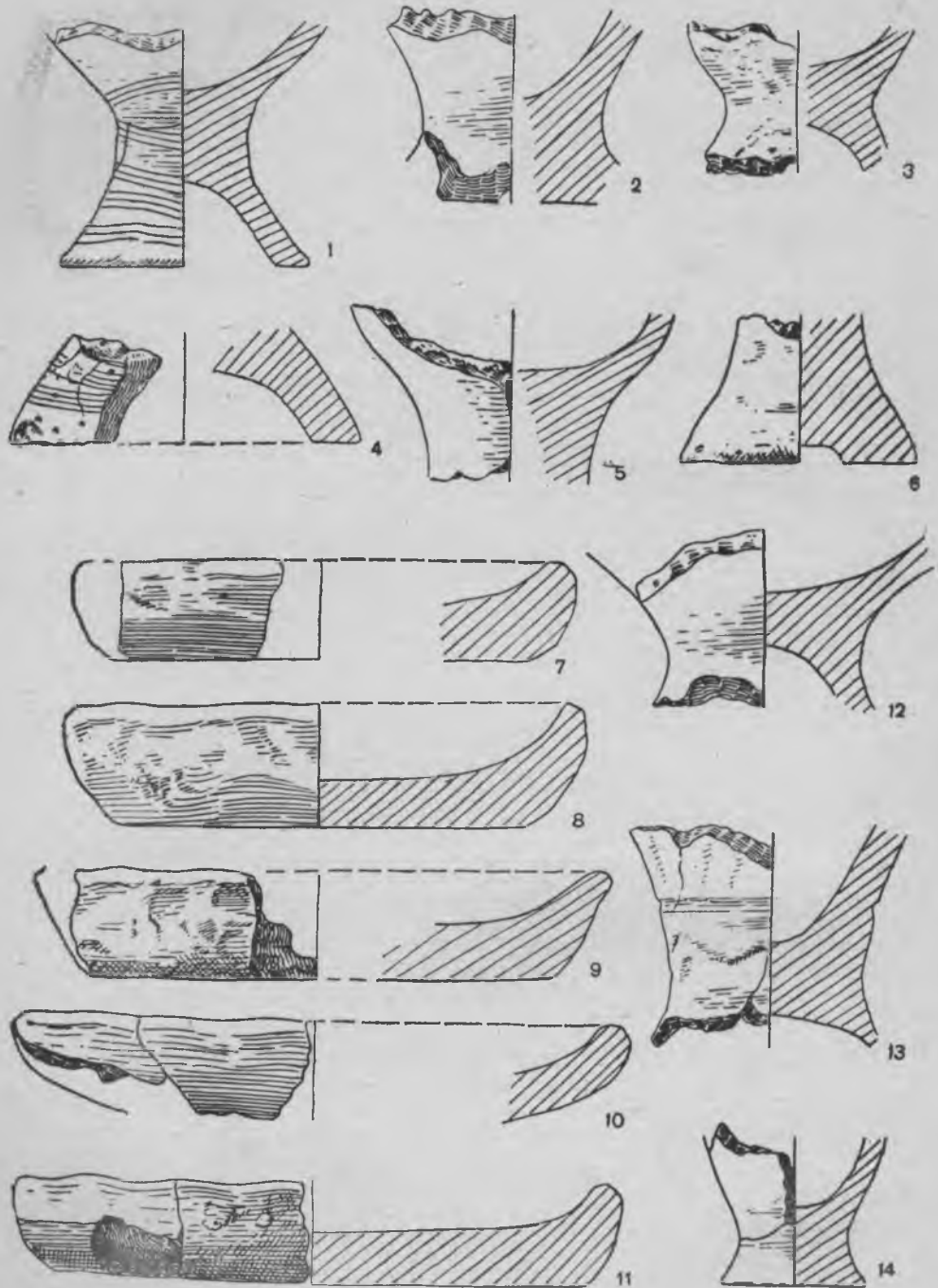
Ryc. 12. Biskupin stan. 4. Ceramika całkowicie obtaczana grupy IV. 1 - 5 ok. 1/2 w.n.;
6 ok. 1/4 w.n.

Fig. 12. Biskupin, secteur 4. Céramique entièrement tournée du groupe IV. 1 - 5 env. 1/2
de la taille naturelle; 6 env. 1/4 de la taille naturelle.

Ryc. 13. Biskupin stan. 4. Ceramika całkowicie obtaczana grupy IV. Ok. 1/2 w.n.

Fig. 13. Biskupin, secteur 4. Céramique entièrement tournée du groupe IV. Env. 1/2 de la taille naturelle.

Ryc. 14. Biskupin stan. 4. Fragmenty pucharków (1 - i6 12 - 14) oraz talerzy glinianych (7 - 11). Ok. 1/2 w.n.

Fig. 14. Biskupin, secteur. 4 Fragments de petites coupes (1 - 6 et 12 - 14) et d'assiettes en argile (7 - 11). Env. 1/2 de la taille naturelle.

Asortyment form ceramiki wczesnośredniowiecznej ze stanowiska 4 w Biskupinie, na który składają się garnki grubościenne, o średnicy wylewu 28 - 32 cm, naczynia stołowe o zróżnicowanych kształtach i rozmaitej wielkości (najmniejsze o średnicy wylewu 9 cm), wśród których wyróżniają się pucharki oraz talerze służące do pieczenia i zapewne spożywania pokarmów, wzbogacając naczynia sitowate uznawane za dziegiarskie¹⁴. (ryc. 9 — 5,9).

Nie zajmujemy się w naszym opracowaniu technologią miejscowego garncarstwa, gdyż uczyniła to Z. Szafrąńska analizując ceramikę wczesnośredniowieczną ze stanowiska 6 sąsiadującego z półwyspem biskupińskim¹⁵, przytaczając przy tym szereg uwag R. Krzywca odnoszących się do przypuszczalnych sposobów wypalania naczyń na stanowiskach wczesnośredniowiecznych w Biskupinie, które mogłyby tłumaczyć wielobarwność powierzchni znalezionej tu ceramiki, jej plamistość.

Z przyczyn omówionych na wstępie ściślejsze ustalenia chronologiczne w odniesieniu do naszego materiału wydają się bezpodstawne. Nie jest w tym zakresie oparciem również cytowane opracowanie Z. Szafrąńskiej. Analiza naszego materiału w świetle ustaleń Z. Kurnatowskiej, odnoszących się do starszej ceramiki wczesnośredniowiecznej¹⁶, prowadzi do wniosku, że materiał zaliczony przez nas do grupy I, a częściowo może i II odpowiada ceramice datowanej przez tę badaczkę na około VII, a może i VI w. Zgadzałoby się to z opinią K. Jażdżewskiego w odniesieniu do naczyń ręcznie lepionych z Biskupina¹⁷. Najobfitsza liczebnie ceramika górą obtaczana i bogato ornamentowana ze stanowiska 4 w Biskupinie wykazuje duże podobieństwo do materiału z Gniezna¹⁸, Kłecka¹⁹, Ujścia²⁰ oraz z warstw przedsakralnych w katedrze poznańskiej²¹, gdzie znaleziono również fragmenty pucharków.

¹⁴ Z. Rajewski, *Gród staropolski...*

¹⁵ Z. Szafrąńska, *Z badań nad garncarstwem...*

¹⁶ Z. Hilezerówna, *Z badań nad genezą ceramiki wczesnośredniowiecznej*, Arch. Polski t. VIII, 1963, z. 2, s. 318 - 331; zob. też, Z. Hilezerówna, *Wyniki badań archeologicznych na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Siemowie, pow. Gostyń*, Sl. Ant. t. 14, 1967, s. 131 - 175, zob. też tejże, *Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI w.*, Wrocław 1967 oraz Z. Kurnatowska, *Ze studiów nad zróżnicowaniem terytorialnym kultury prapolskiej*, Arch. Polski t. 16, 1971, z. 1/2, s. 419 - 429.

¹⁷ K. Jażdżewski, *Uwagi o chronologii ceramiki zachodniosłowiańskiej z wczesnego średniowiecza*, Prz. Arch. t. 10, Poznań 1958, s. 166, 167; tenże, *Wzajemny stosunek elementów słowiańskich i germańskich w Europie środkowej w czasie od najścia Hunów aż do usadowienia się Awarów nad środkowym Dunajem*, Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, Seria Archeologiczna nr 5, 1960, s. 51 - 77.

¹⁸ *Gniezno w zaraniu dziejów w świetle wykopalisk*. Red. J. Kostrzewski, Poznań 1939.

¹⁹ W. Hensel, *Gród wczesnodziejowy w Kłecku w pow. gnieźnieńskim*, Wiad. Arch. t. 16, 1938 (reedycja 1948), s. 265 - 305; tenże, *Archeologia i prahistoria. Studia i szkice*, Wrocław 1971.

²⁰ L. Leciejewicz, *Ujście we wczesnym średniowieczu*. Polskie Badania Archeologiczne, t. 8, Wrocław 1961.

²¹ Z. Pieczyński, *Materiały z warstw przedsakralnych odsłoniętych w katedrze poznańskiej w latach 1951 - 1956*, Fontes Arch. Posn. t. 13, 1962, s. 246 - 288.

Posługując się analogiami z pobliskiej Kruszwicy²² możemy uznać, że najmłodsza ceramika przydzielona przez nas do grupy IV nie wykracza poza fazę D według W. Hensla²³. Potwierdzają taką opinię analogie z VII poziomem osadniczym w Santoku²⁴ oraz ceramika z warstw przedsakralnych z katedry poznańskiej²⁵.

CÉRAMIQUE DU HAUT MOYEN ÂGE PROVENANT DU SECTEUR 4 À BISKUPIN

par

FELICJA BIAŁĘCKA (Varsovie), ELŻBIETA JASIEWICZ (Poznań)

Résumé

L'article a pour objet l'étude des vases céramiques mis au jour pendant les fouilles de la presqu'île de Biskupin au cours des années 1934 - 1956. L'état de conservation insatisfaisant de ces objets et l'absence de documentation de recherches n'ont pas permis aux auteurs de se servir dans leur analyse d'un formulaire d'enquête plus développé. Dans ces conditions, le présent travail n'a été conçu que comme un commentaire des illustrations. Dans le matériel illustrant, donnant une revue des principales formes de la céramique trouvée dans la presqu'île de Biskupin, on a avant tout exposé la céramique la plus ancienne, celle qui — sur le territoire de la Grande-Pologne — n'a été étudiée plus à fond que ces derniers temps. En revanche, la céramique aux parties supérieures façonnées au tour, caractérisée par une grande variété de formes et d'ornements étant la plus nombreuse, mais en même temps la mieux illustrée dans les ouvrages publiés jusqu'à présent et portant sur les enceintes fortifiées du haut moyen âge de la Grande-Pologne, on l'a seulement passée en revue. La céramique entièrement tournée, la moins nombreuse dans notre collection a subi le même traitement.

En s'appuyant sur l'analyse des particularités morphologiques et technologiques, on a distingué quatre groupes de vases. Dans les groupes I et II ont été classés les vases généralement décorés, fabriqués sans utilisation du tour de potier ou dont seul le rebord a été façonné au tour. Ces vases, aux formes peu différenciées, étaient la plupart du temps faiblement profilés. Le groupe III comprend les vases richement décorés, aux formes fort variées et dont seules les parties supérieures ont été façonnées au tour. Au groupe IV appartiennent les vases façonnés au tour et présentant un profil nettement marqué.

Compte tenu des analogies observées dans les secteurs de fouilles voisins, on a admis que la chronologie de la céramique examinée se situe dans les phases B-D de W. Hensel.

²² Dzięki uprzejmości dr. W. Dzieduszyckiego mogłam się zapoznać z materiałem z Kruszwicy z autopsji oraz z jego opracowaniem w pracy doktorskiej, *Wczesnośredniowieczna ceramika kruszwicka na tle rozwoju ceramiki wczesnośredniowiecznej*, Poznań 1977 (mps).

²³ Por. W. Hensel, *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. I, Poznań 1950, s. 5.

²⁴ U. Dymaczewska, A. Dymaczewski, *Wczesnośredniowieczny Santok. Wyniki badań wykopaliskowych wewnątrz grodu w latach 1958 - 61*, Sl. Ant. t. 14, Poznań 1967, s. 185, 241; U. Dymaczewska, *Ceramika wczesnośredniowieczna z Santoka, pow. Górzów Wlkp.*, tamże, t. 16, 1969, s. 145 - 241.

²⁵ Z. Pieczyński, op. cit.